

Čovjek je čovjeku vuk (Antonín Bajaja, *Za vukovima (romaneto o vukovima, ljudima i prikazama)*)

Napeta i meditativna, surova i krhka proza o vukovima oko nas i vukovima u nama. Tako bi se dao sažeti roman češkog prozaika Antonína Bajaje (1942.–2022.) *Za vukovima* (*Zvlčení*, 2003.), za koji je autor ovjenčan važnom češkom književnom nagradom Magnesia Litera. Za roman *Na lijepoj plavoj Dřevnici* (*Na krásné modré Dřevnici*, 2009) primit će pak Državnu nagradu za književnost. Iako su književne nagrade nerijetko varljiv pokazatelj, mišljenja sam da su u Bajajinu slučaju one došle u prave ruke i da se njegova djela ubrajaju u sam vrh čeških „nultih“ godina, barem kad je u pitanju proza. *Za vukovima* je u Hrvatskoj objavljen gotovo dvadeset godina nakon objavljivanja u Češkoj (Disput 2022., prev. Mateja Pavlic), što naravno ne igra nikakvu ulogu jer u ta dva desetljeća roman nije izgubio ama baš ništa od svoje aktualnosti i svježine. Nažalost, u prosincu 2022., svega tri mjeseca nakon što je ovo hrvatsko izdanje ugledalo svjetlo dana, Antonín Bajaja je preminuo u osamdeset prvoj godini života, izgubivši bitku s dugom i teškom bolešću.

Podnaslov romana *Za vukovima* glasi „romaneto o vukovima, ljudima i prikazama“, što upućuje na žanr koji je u češkoj prozi 19. stoljeća afirmirao književnik Jakub Arbes. Termin „romaneto“ preuzet je iz talijanskog jezika (*romanetto*, doslovno „mali roman“), a podrazumijeva subjektivnu, intelektualistički zaigranu romanesknu varijantu sa zagonetkom, odnosno nekom vrstom misterije, u opsegu od stotinjak stranica. I dok se zagonetnost provlači cijelim romanom, a subjektivno-lirska komponenta gradi specifičnu atmosferu, Bajaja debelo premašuje uvriježeni opseg romaneta. Već iz naslova romana – na češkom on glasi *Zvlčení*, što bi u slobodnom prijevodu bilo „povukovljenje“ – jasno je da će važna uloga u njemu pripasti vukovima. Roman ima petnaest poglavlja, od kojih su prvih dvanaest naslovljena jednostavno s „Ljudi“, odnosno „Vukovi“. Trinaesto i četrnaesto nose naziv „Vukovi i ljudi“, dok naziv posljednjeg glasi „Vučica“ (dodajmo da na češkom on glasi „Vlčice“, što može značiti jedinu i množinu, a ta se fluidnost značenja u prijevodu nažalost izgubila, doduše iz objektivnih razloga). Pred čitateljem se, dakle, rastvaraju dva svijeta, svijet ljudi i svijet vukova, koji nezaustavljivo streme jedan drugom. I dok su „vučja“ poglavlja s aspekta odabira pripovjedača iznivelirana, homofona, ona „ljudska“ karakterizira višeglasje na način da se u analeptičko pripovijedanje u trećem licu upliću pripovjedne dionice u prvom licu, obično u trenucima kada dolazi do iskrenja među likovima i kada bi sâm lik

najbolje objasnio situaciju u kojoj se zatekao, odnosno vlastite postupke. Akteri ljudskog svijeta, usidrenog u baladičan koliko i surov predio u češkoj Moravskoj (ne u Moravi, kako stoji u prijevodu; Morava je rijeka u Češkoj), članovi su jedne obitelji, točnije porodice: psihijatar Tomáš Lipner, njegova supruga Markéta i kći Olga, zatim Markétin brat Jiří, njegova žena i ujedno Tomáševe sestra Jitka te djeca Helena i Ferda, a uz njih i mještani Ester Patáková, njezin suprug Vincek, Markétina skrbnica Jadwiga... I kako to obično bude, odnosi među likovima daleko su od idiličnih. Od samog početka romana imamo indicije stanovite disfunkcionalnosti, ponajprije u odnosu Tomáša i Markéte, iako su latentna napetost i/ili nerazumijevanje više-manje prisutni u odnosima svih likova.

Paralelno s ljudskom obitelji, u romanu se prati i ona vučja, koja se nastanjuje u predjelima nedaleko doma Markétina i Jiříjeva oca Ferdinanda Butore. Glavni su akteri ovog svijeta Vuk i Vučica, vođe čopora. Za razliku od drugih vukova (Čingis, Beltýna, Purim, Ušál, Remul, Rom, Žabák, Kukačka i dr.), oni jedini nemaju (koliko-toliko) konvencionalna imena, ali ne zato što ih se želi anonimizirati, već – baš suprotno – apsolutizirati: dok svi drugi vučji likovi predstavljaju *tipove*, oni predstavljaju *arhetip*. Priča o Vuku i Vučici, o njihovoj ljubavi, fizičkom i duhovnom sjedinjenju, o njihovoj uzajamnoj odanosti, koja počinje fatalnim zaljubljuvanjem, a završava tragičnom Vukovom smrću, monumentalno je čista, gotovo kozmička, i kao takva je kontrapunktirana zagađenim, „povukovljenim“ međuljudskim odnosima, ponajprije onome Tomáša i Markéte. Bajajini su vukovi individualizirane i temeljito psihologizirane jedinice s jedinstvenim karakterom, osobinama i načinom razmišljanja, ukratko s dušom, i njihov unutarnji svijet nije ništa manje kompleksan ili zanimljiv od onoga ljudi – čak štoviše.

Pravilno izmjenjivanje „ljudskih“ i „vučjih“ poglavlja postavlja dvije obitelji (ili dva čopora, ovisno koju poziciju zauzeli) u dinamičan odnos analogije i konfrontacije, i to katkad vrlo upadljivo. Kao primjer izdvajam opis smrti Tomáševe i Markétina sina, koji je podudaran s opisom smrti Rema, sina Vuka i Vučice („*Budući da nismo znali kako ga spasiti od te bezoblične muke, drhtali smo s njim. (...) Sjećam se kako smo zajedno gledali u strop i cviljeli.*“ // „*Budući da nisu znali kako ga spasiti od te bezoblične muke, drhtali su s njim. Na kraju su podigli lica k nebu, no umjesto zavijanja iz grla im je izlazio samo gorak dah, jedva čujno cviljenje.*“). Ljudski i vučji svijet, koji su sve do tada u dijaloškom odnosu, ali među kojima ne dolazi do neposrednog susreta, u epilogu

romana sudbonosno se sjedinjuju. Nakon što će Markéta u lovu ubiti Vuka, ona i Vučica gledat će se oči u oči u nekoj vrsti ritualnog svođenja računa, prilikom kojeg će Tomáš zabunom upucati Markétu u glavu, kao što je to ona učinila Vuku, a što je anticipirano već u prvoj rečenici romana („Jučer su prošle dvije godine od tog događaja.“), kao i u povremenim iskazima drugih likova. Na neki posve uvrnut način, Markétiinom smrću vraćena je ravnoteža koja je prethodno narušena njezinim ubojstvom Vuka. Računi su izravnati, i ma koliko roman imao tragičan kraj, on je, rekao bih, istovremeno i katarzičan, oslobađajući. Nije slučajnost da sve počinje smrću Markétina i Jiříjeva oca Ferdinanda Butore, zbog koje se cijela porodica okuplja u njegovu domu u Moravskoj, a završava smrću Vuka i nakon toga Markéte: kompozicijski gledano, roman predstavlja dovršenu cjelinu, zapečaćen krug. Usprkos njezinoj dezintegracijskoj prirodi, Bajaja je od smrti učinio integracijsko načelo svog teksta.

U finišu romana Bajaja će posegnuti za isticanjem (*boldanjem*) pojedinih riječi, u pravilu onih koje predstavljaju mjesta dodira (ili pak trenja) vučjeg i ljudskog svijeta. Oni se, dakle, ne stapaju samo na događajnoj, već i na sintaktičkoj razini. Time dolazimo do nečega što zaslužuje posebnu pažnju, a to je jezik. Bajaja propituje njegove mogućnosti i granice, inovativno se s njim igra. U pojedinim trenucima, kad ljudska i vučja obitelj uspostavlja izravan kontakt, sintaksa se rastače, prerasta u vodopad slika/motiva oslobođen interpunkcije. Kad se pripovijedaju snovi vukova, on se lomi u asocijativnosti, simulirajući logiku sna; u drugim trenucima odaje dojam stenografskog zapisa vučjeg jezika, svedenog na puko nizanje, taksativno nabranje, ili pak postaje rudimentaran i pragmatičan, lišen unutarnje sintaktičke povezanosti i sveden na poruku samu. Na nekim je pak mjestima, i to u „vučjim“ poglavljima, maksimalno poetičan, liriziran, i gotovo da postaje poezija, npr.:

„bijeg

glad daljina sunce ljudi tama

skrovište

plijen voda sada veselje pomirenje

tjeskoba

ja pozor zloba vjetar miris

volja

trgati rijeka zima jasen imati

Bog

krv svijetlo oči zakon oblaci pođi
libacija

Nije, istina, neka jezična revolucija, ali djeluje efektno i izvedeno je vrlo vješto. Sve u svemu, Bajaja je uvjerljiv u psihologizaciji likova ljudi i vukova, atmosferičan i sugestivan u opisima, naratološki i jezično zaigran, stilski cizeliran. Roman *Za vukovima* u isti je mah dramatičan i dirljiv, potresan i okrepljujući. Svakako vrijedan čekanja, pa i ponovljenih čitanja.

*(objavljeno 20. lipnja 2023. na internetskom portalu Stav. Časopis za kritiku,
<https://www.stav.com.hr/naslovi/356/matija-ivacic-covjek-je-covjeku-vuk-antonin-bajaja/>)*